

De commissie voor de invoering van een nieuw achterlaadgeweer 1866-1870

Halverwege de vorige eeuw maakte het geweer een zeer snelle ontwikkeling door. De belangrijkste stap was wel de omschakeling van voorlader op achterlader. Bovendien werd het kaliber aanzienlijk kleiner. Hierin zijn twee fases te onderkennen: eerst verkleinde men het kaliber van de voorladergeweren (Boomgeweer 1864), later ging men van voorladers over op achterladers (Snider- en de Beaumont-geweer resp. 1867 en 1871).

Omdat het Snider-geweer een gewijzigde versie van het oude geweer No. 1 was, had het nog het grote kaliber. Pas het laatst genoemde wapen, van De Beaumont, was een achterlader met klein kaliber, zodat met de invoering van dat geweer de ontwikkeling in Nederland voorlopig voltooid was. In dit artikel gaan we ons bezighouden met de commissie, die zich in de jaren 1866-1870 met het 'achterladingsvraagstuk' bezig gehouden heeft. De invoering van het Boom-geweer blijft derhalve buiten beschouwing. Het principe van het achterlaadgeweer was al vroeg bekend, mogelijk reeds in de 16e eeuw. Er kleefden echter zoveel praktische bezwaren aan dit geweerstype, dat aan de ontwikkeling lange tijd weinig aandacht werd besteed. In de eerste helft van de negentiende eeuw lukte het enkele wapenmakers voor deze problemen een zodanige oplossing te vinden, dat er uiteindelijk een enigermate bruikbaar geweer ontstond. De grootste technische moeilijkheden lagen in het gasdicht maken van de kamer en de sterkte van de achterwand daarvan. Het eerste echt bruikbare 'kamerlaadgeweer', zoals het genoemd werd, voerden de Fransen kort na 1831 in, echter met weinig resultaat. Pruisen volgde met een eigen ontwerp uit 1841; pas in 1848 werd dit wapen, de M. 41, op kleine schaal operationeel. In de loop van de jaren vijftig werd het hele Pruisische leger hiermee uitgerust. Het geweer was nog wel verre van volmaakt, maar de technische ontwikkeling ging nu snel. Grote vuursnelheid en eenvoudige bediening beschouwde men als belangrijkste voordelen. Bovendien bleef het geweer langer bruikbaar bij slechte weersomstandigheden, vooral bij regen. De trefkans van een achterlaadgeweer was overigens niet groter dan een voorlader.

Reeds in 1847 wees T. J. Stieltjes, tweede luitenant der infanterie, op het nut van 'geweren die langs den kulas geladen worden'. Hij zag verschillende voor- en nadelen aan dit nieuwe wapen. Voordelen noemde hij de geringe lengte van het geweer, de mogelijkheid het geweer knielend of liggend te laden (hierdoor waren meer vurende gelederen achter elkaar mogelijk; de soldaten konden tijdens het laden in dekking blijven), de grotere vuursnelheid, de looplengte, die onafhankelijk werd van het laden, en de betere gewichtsverdeling van het geweer, doordat de kamer zwaarder en de loop lichter kon worden ten opzichte van de voorlader. Als nadelen had hij gehoord dat het munitieverbruik zou toenemen en dat de achterlader duurder was dan de voorlader.

Het eerste bezwaar wilde hij ondervangen door het laden langer te laten duren, het tweede door het wapen niet bij het hele leger in te voeren. Voor twee technische bezwaren: het optreden van 'eene spatting aan den kulas' en 'eenige stremming bij de sluiting, ten gevolge van het kruidsljm', had hij geen oplossing. Desondanks was hij van mening dat het achterlaadgeweer toekomst had.

De commissie die zich in de jaren 1858-1862 bezighield met het onderzoek naar een nieuw geweer voor de Nederlandse infanterie, hield vooral rekening met de wens te komen tot een kleiner kaliber. Ze koos voor het Boomgeweer, een voorlader met kaliber 12,6 mm ,5 mm minder dan het geweer No. 1. Hiervan werden weliswaar 800 exemplaren op proef gemaakt, maar het geweer werd nooit bij de infanterie ingevoerd, omdat het reeds achterhaald was. In het juli-nummer van de Militaire Spectator van 1864 treffen we in een artikel over de in februari uitgebroken Deens-Duitse oorlog de opmerking aan, dat de oude Deense geweren 'niet op eene lijn gesteld mogten worden met de voorneffelijke zundnaaldwapenen der Pruisen.' Het door Stieltjes gesignaleerde gevaar, dat het munitieverbruik bovenmatig zou toenemen, bleek in de strijd niet aanwezig te zijn, sterker nog, men constateerde 'dat de soldaten geen misbruik (maakten) van de zeer gemakkelijke wijze van laden, die er integendeel veel toe (bijdroeg) om den gebruiker eene groote kalmte te verschaffen.' In de Spectator verschenen daarna steeds meer artikelen en losse opmerkingen over de noodzaak tot verdere bestudering en eventuele aanschaffing van achterladers. Ook elders in Europa stond de ontwikkeling niet stil. Vele landen beproefden allerlei nieuwe types, weliswaar met steeds wisselend resultaat, maar juist door al die pogingen en verbeteringen werden uiteindelijk achterladers ontwikkeld, die de toets der militaire en technische kritiek met glans konden doorstaan.

Een anoniem schrijver wees in een ingezonden mededeling in de Militaire Spectator van februari 1865 op de mogelijkheid het in 1848 in Nederland ingevoerde geweer No. 1 te veranderen in een achterlader. De Commissie die in de jaren 1858-1862 belast was geweest met de invoering van een nieuw geweer had hiertoe wel proeven genomen, maar zonder succes. De redactie signaleerde in een commentaar op dit artikel de wenselijkheid de infanterie met zundnaaldgeweren uit te rusten. Wijziging van geweer No. 1 achtte men veel goedkoper dan de aanschaf van een geheel nieuw wapen; dit laatste moest slechts in het uiterste geval gebeuren.

In de loop van 1865 en 1866 stuurden enkele uitvinders en wapenfabrikanten een exemplaar van 'hun' achterlaadgeweer naar de minister van Oorlog. In januari 1866 is er al sprake van vier achterlaadgeweren van het Engelse type Snider, die de commissie der NSS in mei op de Waalsdorpervlakte beproefde. Voor deze proeven werden verschillende soorten patronen gebruikt. Er is sprake van patroon no. 6, de normale munitie voor het geweer No 1, en van Timmerhans-kogels. In mei 1866 werd met de firma P. Stevens te Maastricht een contract gesloten waarbij deze wapenfabrikant zich verplichtte twintigduizend papieren Gaupillathulzen van Franse makelij te leveren tegen zestig gulden per duizend. Voor de proeven werden deze hulzen gebruikt. Vooral de inspecteur van het wapen der infanterie, luitenant-generaal H. F. K. Duijcker, majoor A. W. P. Weitzel (directeur van de Normaal Schietschool), luitenantkolonel L. E. Werner (inspecteur der draagbare wapenen) en kapitein N. A. Boom (chef van de geweerwinkel en onderdirecteur van het wapendepot te Delft) hielden zich met deze proefnemingen bezig. Enkele korpsen kregen het verzoek bepaalde geweren te testen.

In 1866 wijdde de redactie van de Spectator een uitgebreide, kritische bespreking aan een boek van W. Puinnis, een der belangrijkste Duitse pleitbezorgers voor het achterlaadgeweer. Von Plonnis had in *Das Zundnadel-Gewehr. Beitrage zur Kritik der Hinterladungswaffe* (Darmstadt-Leipzig 1865) de argumenten vóór het nieuwe wapen bij elkaar gezet. Technisch bleek het redelijk in orde, maar de redactie hekeldde het verwachte hoge munitieverbruik en de relatief geringe trefzekerheid van het wapen. Ook op de patronen, die nu veel preciezer in het geweer moesten passen, en op de kwetsbaarheid van de naald had ze kritiek. De verkleining van het kaliber dreigde echter ten koste te gaan van de degelijkheid van het geweer. De redactie meende dat de kaliberkwestie het belangrijkste was. Hiervoor moest op korte termijn

een oplossing komen, te meer omdat een groot aantal geweren van het Nederlandse leger bijna aan vervanging toe was.

De opvatting dat Nederland een achterlaadgeweer nodig had om qua bewapening niet hopeloos achterop te raken, won na de Deens-Duitse oorlog snel veld. De Oostenrijks-Pruisische oorlog, die in juni 1866 uitbrak, heeft mogelijk de doorslag gegeven bij de benoeming van een commissie om het 'vervormingsvraagstuk', zoals de wijziging van geweer No 1 genoemd werd, te bestuderen. De luitenant-kolonel A. C. A. Schonstedt pleitte in juli 1866 voor een rustige analyse van de berichten over de 'afgrijselijke uitwerking der zundnaaldgeweren' tijdens de oorlog. Hij voegde daaraan toe:

'Hoe afgrijselijk het ook moge beschouwd worden den soldaat een werktuig in handen te geven, dat in sommige omstandigheden de ergste vernieling bij den vijand kan daarstellen, zoo moeten wij toch den wensch uitdrukken, dat ook ons leger zoo spoedig mogelijk van een kamerlaadgeweer met percussiepatroon worde voorzien.' (1)

Vrijwel gelijktijdig nam koning Willem III zelf het initiatief: na overleg met onder meer de minister van Oorlog (generaal-majoor J. A. van den Bosch), ontbood hij op 12 juli Weitzel (inmiddels bevorderd tot luitenant-kolonel) en de kapitein-luitenant ter zee titulair W. de Fremery, inspecteur der artillerie van de marine, op Het Loo om over de kwestie te overleggen. Dezelfde dag liet hij aan de minister weten:

'Zijne Majesteit de Koning verlangt als beginsel voor de bewapening der Infanterie aan te nemen:

1. Het aanbrengen eener kulaslading.
2. De ontsteking der lading door middel van eene naald of stift.
3. Een kaliber zoo klein als met de vereischten van den dienst overeen te brengen zal zijn.' (2)

De koning schiep met deze beslissing de mogelijkheid de infanteriebewapening te herzien. De proefnemingen die tot nu toe in feite een incidenteel karakter hadden, konden nu een duidelijk kader krijgen. Hiertoe benoemde Van den Bosch op 10 augustus een commissie 'om na rijp beraad, gezet overleg en nauwkeurig onderzoek van hetgeen ten deze noodig is, hare denkbeelden te ontwikkelen en een bepaald voorstel te doen, nopens de meest geschikte wijze waarop de tegenwoordige geweren in achterladingsgeweren zouden zijn te veranderen.'

Deze commissie bestond uit luitenant-generaal C. H. Happé (voorzitter; inspecteur van het wapen der infanterie), generaal-majoor A. H. Drijfhout van Hooff (vice-voorzitter; directeur van de eerste artillerie-directie), luitenant-kolonel A. C. A. Schonstedt (lid; buitengewoon adjudant van de koning, lid van de staf van het regiment Grenadiers en Jagers), luitenant-kolonel A. W. P. Weitzel (lid; directeur Normaal Schietschool), majoor A. G. Visée (lid; inspecteur der draagbare wapenen) en kapitein J. P. W. van Cattenburch (lid; chef van de pyrotechnische werkplaatsen). De voorzitter werd vrijgelaten in de keuze van een secretaris, mits het een lid van de commissie van de Normaal Schietschool was met de rang van kapitein. Kapitein J. C. Smislaert (gedetacheerd bij de Normaal Schietschool) werd met deze taak belast. Later werden nog twee leden toegevoegd, namelijk de reeds eerder genoemde W. de Fremery namens de marine (op 18 augustus) en luitenant-kolonel b.d. KNIL H. C. Staring per 4 september. Happé werd op 2 mei 1867 opgevolgd door generaal-majoor J. H. Engelbregt, Weitzel op 4 juni 1867 door luitenant-kolonel A. Engelvaart. Op 19 juni 1868 verving majoor W. B. Bunnik Engelvaart, generaal-majoor J. C. Launspach (directeur van het materieel der artillerie) Drijfhout van Hooff en kapitein L. J. J. A. Joost Smislaert. Omdat ieder in de commissie zat op grond van zijn functie, nam zijn opvolger ook het lidmaatschap over bij overplaatsing.

De commissie kon voortbouwen op de resultaten van reeds eerder gedane proeven. Hiertoe kreeg ze van de minister herhaaldelijk gegevens: nog voor de eerste vergadering zond hij acht 'bescheiden', meteen na die bijeenkomst vijf rapporten. Visée, opvolger van Werner als inspecteur der draagbare wapenen en goed op de hoogte van de gang van zaken, lichtte deze stukken toe.

De commissie zette de eerder gestarte reeks proefnemingen voort, onder andere met geweren van het type Snider, Enfield-Snider en Milbanke-Amsler. Omdat tijdens eerdere proeven reeds was gebleken dat de loop van het Snider-geweer te warm werd bij langdurig gebruik, wilde de Schietschool-commissie dit onderzoeken. De achterlaadcommissie nam dit plan over en de eerste proeven waren hierop gericht. Andere proeven werden uitbesteed aan de Normaal Schietschool. Dat steeds de door Stevens geleverde Gaupillat-patroonhulzen gebruikt zijn, lijkt niet waarschijnlijk: soms werden andere hulzen speciaal voor proeven bewerkt, soms werd een geweer met de bijpassende munitie aangeboden. Uit een proef met een Frans Chassepot-geweer bleek, dat de trefkans van dit wapen maar matig was. De vuursnelheid lag tussen 9 (zonder te richten en patronen in de patroentas) en 13 schoten per minuut (patronen aangereikt). De loop raakte tijdens de proeven sterk verhit en er kwam lood in de trekken. Reeds op 8 oktober 1866 kwam de commissie tot een voorlopige conclusie. Zij achtte het stelsel Snider het meest geschikt om op geweer No 1 toe te passen. Alleen de geweren met een kaliber van 17,5, 17,6 en 17,7 mm dienden met dit systeem uitgerust te worden; een kogel van kaliber 17,6 en 5 gram buskruit voldeed in alle drie kalibers, een van kaliber 17,5 in geweren met kaliber 17,5 en 17,6 (beide kogels waren even zwaar). De commissie uitte de wens dat de minister van elk der drie kalibers vier geweren zou laten veranderen, voldoende patronen zou laten maken door de pyrotechnische werkplaats en dat hij de Normaal Schietschool uitgebreide proeven zou laten nemen.

Een reis van de majoor A. Engelvaart, toen nog geen commissielid en kapitein Smissaert, 'aangewezen tot het bijwonen der proeven met kamerlaadgeweren, welke op last van het Zwitsersche Gouvernement in de maanden September en October 1866, te Aarau, de hoofdplaats van het kanton van dien naam, plaats hebben gehad', leverde een aantal gegevens op die voor de commissie van nut waren. Onder de 26 beproefde geweren werd onder meer genoemd het naaldgeweer Chassepot. De Zwitsers waren van mening dat de voordelen, te weten de bestrijkende baan en de uitworp van de huls, niet opwogen tegen de nadelen. Het uitwerpen leverde wel eens moeilijkheden op, de naald werd door aanslijming soms onbruikbaar en de terugslag was te groot. Ook het Snider-geweer werd door de Zwitserse commissie negatief beoordeeld: het laden was te moeilijk, men wilde geen spiraal-veer, de huls werd niet uitgeworpen, het geweer was soms gevaarlijk omdat de bodem van de huls kon scheuren en zo gas kon ontsnappen. Tot slot was het niet geschikt om krachtig vuur af te geven. Behalve geweren werden in Zwitserland ook patronen beproefd. Daarbij was gebleken dat koperen, kegelvormige hulzen veel beter voldeden en minder gevaarlijk waren dan hulzen die geheel of gedeeltelijk van papier waren. Het rapport werd door Smissaert, een van de opstellers, in een commissie-vergadering toegelicht. Het falen van het Snider-geweer schreef hij toe aan de 'slechte confectie' van het Zwitserse exemplaar en aan het ontbreken van de mogelijkheid enkele geconstateerde gebreken op te heffen.

Met de munitie had de Nederlandse commissie eveneens veel problemen gehad. Al op de eerste vergadering deelde Visée mee, dat er nog geen goede munitie voor het Snider-geweer bestond, hoewel de papieren hulzen van Gaupillat voorlopig wel bruikbaar waren. De eerste proeven hiermee mislukten echter. Enkele wijzigingen aan de patroon hielpen niet veel, maar toch bleef men ze voorlopig gebruiken, blijkbaar bij gebrek aan beter. Bij de Pyrotechnische werkplaats werd soms een patroon-type gewijzigd ter beproefing door de commissie zelf of de Normaal Schietschool. Van Cattenburch liet op 13 november 1866 koperen hulzen

vervaardigen eveneens van het type Gaupillat. De bijbehorende kogel was waarschijnlijk van Burnand-Prélat.

In de vergadering van 14 december 1866 nam de commissie de definitieve beslissing over de voordracht aan de minister tot wijziging van geweer No. 1. De keuze viel op het stelsel Snider omdat dit, even solide en bruikbaar als het concurrerende stelsel Amsler, wat veiligheid en vuursnelheid betrof niet te wensen overliet, aangezien de in eerste instantie geopperde bezwaren opgeheven waren en omdat men hoopte, dat het ombouwen sneller en nauwkeuriger zou kunnen gebeuren. Dit laatste argument was ook nog van belang in verband met de haast die bij de hele omvormingsoperatie betracht moest worden. Het voordeel van het Amsler-geweer, dat een betere werking van de trekker beloofde, woog niet op tegen de relatieve onbekendheid en tegen de bezwaren verbonden aan omvorming in het buitenland. Het unanieme voorstel luidde derhalve, dat het geweer No. 1 omgevormd diende te worden volgens het stelsel Snider en dat voorlopig alleen 40.000 geweren met kaliber 17,5 daarvoor in aanmerking kwamen. Daags daarna vergaderde men weer, nu over de munitie. Visée en Van Cattenburch pleitten voor patronen met centrale ontsteking vanwege de grote veiligheid, de eenvoud van de produktie en de stabiliteit van de lading. Iedereen ging hiermee akkoord, evenals met een kaliber van 17,8 en het kogeltype Burnand Prélat. Alleen Visée weigerde in te stemmen met het besluit aan de minister voor te stellen koperen hulzen aan te schaffen omdat hij van mening was, dat de voorlopige papieren hulzen bij proeven goed voldeden en de getrokken koperen hulzen niet, totdat een ander type huls (Boxer) gebruikt werd. Visée wenste nadere vergelijkende proeven tussen patronen met papieren hulzen en met Boxer-hulzen. Het kenmerkende van de Boxer-hulzen was de gelaagdheid van de buitenhuls: om een laag papier rolde deze Engelse ontwerper een laag metaal (koper of messing). In januari 1867 nam de commissie van de Normaal Schietschool nog proeven met Snider-geweren van kaliber 17,5 en kogels van kaliber 17,8. Hoewel de proeven niet helemaal aan de verwachtingen voldeden, besloot deze commissie het toch hierbij te laten omdat de geweren technisch in orde bleken en omdat er nu eenmaal een snelle beslissing gevraagd werd. Volgens de achterlaadcommissie was het grootste gebrek van het Snider-geweer het veel te grote kaliber en - derhalve - de te zware patronen. Proeven met Boxer-hulzen vielen echter zo slecht uit, dat de commissie bij de koperen Gaupillat-hulzen voor de Snider-patronen bleef. Op 22 januari 1867, nog voor de beëindiging van de laatste proeven, bood de minister van Oorlog, Van den Bosch het Bindverslag van de commissie aan de koning aan. In een begeleidende brief lichtte hij de noodzaak van nadere proeven inzake de patronen toe en beval hij het stelsel Snider aan. Tevens wees hij op 'de noodzakelijkheid, om, in afwachting dat een geheel nieuw achterlaadgeweer zal kunnen worden ingevoerd, een gedeelte der voorhanden getrokken geweren tot achterlading te wijzigen en alzoo onze bewapening - is het niet volkomen - dan toch belangrijk te verbeteren'. Hij vroeg machtiging om 40.000 geweren No 1 getrokken (kaliber 17,5) te laten wijzigen volgens het stelsel Snider, om ze, zodra de daarbij behorende munitie aanwezig was, uit te reiken aan de infanteriekorpsen. De koning besliste twee dagen later conform.

Hierna begon de transformatie, eerst van de 40.000 geweren kaliber 17,5, daarna van 30.000 geweren kalibers 17,6 en 17,7. Voor deze operatie tekenden de geweerwinkel in Delft, de geweerfabriek van Stevens en een Engelse firma. Medio 1868 waren er 72.000 Snidergeweren afgeleverd en was de hele infanterie ermee uitgerust. Hoeveel patronen er gemaakt zijn, is niet bekend: men schatte er voorlopig 8 à 10 miljoen nodig te hebben, maar het is niet duidelijk wanneer dit aantal bereikt is.

Kort na het aanbieden van het Bindrapport aan de minister van Oorlog veranderde deze de opdracht van de commissie. Ze werd nu belast met 'het onderzoek naar en het aanwijzen van

een geheel nieuw kamerlaadstelsel, waarnaar in vervolg van tijd de geweren van het leger zouden behoord aangemaakt te worden.' Met deze veranderde opdracht ging de commissie meteen aan de slag. Het is niet nodig haar doen en laten op de voet te volgen; de werkwijze is duidelijk genoeg. De commissie kocht van de haar bekende geweerstelsel een of meer exemplaren aan of liet die - indien nodig - vervaardigen. Ze verdeelde alle wapens, ook die welke aan haar aangeboden werden, in drie groepen:

1. wapens die niet beproefd zouden worden;
2. wapens die niet in aanmerking kwamen voor aanschaffing ten behoeve van het leger maar die vanwege hun konstruktie interessant waren;
3. wapens die door de Normaal Schietschool beproefd moesten worden.

Over deze laatste groep bracht de Commissie van de Normaal Schietschool na uitgebreide proeven verslag uit, soms met wensen omtrent mogelijke veranderingen aan een geweer aan te brengen om gekonstateerde gebreken te verhelpen. Enkele geweren werden om deze reden naar een wapenfabriek in Luik gezonden, andere gingen terug naar de ontwerper.

Ook de patronen waarvoor de commissie in november 1866 gekozen had (de kogel van Burnand-Prélat, huls van Gaupillat) bleken niet de definitieve oplossing van het probleem. In juni 1867 bleken ze te weigeren of gasontsnapping te veroorzaken. Voornaamste oorzaak was dat de apparatuur, die bij de produktie gebruikt werd, niet die hoge kwaliteit kon leveren die voor achterlaadgeweren nodig was. De commissie probeerde toen Daw-hulzen, geheel van messing (binnen- en buitenhuls, steundopje en twee aanbeeldjes), maar met een papieren prop onder in de huls. Bij proeven bleken deze goed te voldoen, waarna een bestelling voor 5 miljoen exemplaren volgde. Sedert juli 1869 werden ze in een speciaal hiervoor gebouwde patroonfabriek in Delft geproduceerd.

De commissie heeft nooit precies aangegeven aan welke voorwaarden het nieuwe achterlaadgeweer allemaal moest voldoen. We komen onder meer tegen:

1. een totale lengte van 1,32 meter.
2. een kaliber tussen 11,0 en 11,4 mm.
3. de sluiting van de kamer moet gasdicht zijn en mag de loop niet verzwakken.
4. het geweer mag niet kunnen afgaan voordat de kamer gesloten is.
5. het openen en sluiten van de kamer moet snel, soepel en eenvoudig gaan.
6. het geweer moet geen uitstekende delen hebben.
7. de verzorging moet eenvoudig zijn; een soldaat moet eenvoudige reparaties zelf kunnen uitvoeren.
8. de trefkans moet redelijk zijn.
9. snelvuur moet mogelijk zijn.
10. het geweer moet onder extreme omstandigheden nog functioneren.

In de periode tussen 5 februari 1867 en 30 januari 1868 werd een groot aantal geweren beproefd door de commissie van de Normaal Schietschool. Het ging om de geweren van het type Peabody, Remington, Martini-Peabody, Werndl, Monseur, Desprez, Cooper, Comblain, Jenks en Benson-Poppenburg. Enkele andere wapens passeerden de achterlaadcommissie niet en kwamen niet voor beproefing in aanmerking. De commissie van de Normaal Schietschool besloot deze eerste serie onderzoeken met de mededeling dat de stelsels Peabody en Werndl de gestelde eisen het dichtst benaderden. Beide stelsels werden omschreven als sterk en weinig kwetsbaar, gemakkelijk te bedienen en snelvurend (12 à 13 schoten per minuut). Vanwege enkele technische onvolkomenheden en bezwaren werd voorgesteld de geweren te laten aanpassen en ze vervolgens opnieuw te beproeven. Bovendien deed de commissie enkele aanbevelingen om te komen tot een zo bestrijkend mogelijke kogelbaan en een grote trefkans. Ze koos voor gegoten stalen lopen in plaats van ijzeren, die minder stevig waren.

Hoewel de commissie zowel het stelsel Werndl als Peabody geschikt achtte voor invoering, meende ze, vooral omdat men niet wist hoe die geweren zouden voldoen 'in handen van den gewone soldaat' dat van elk geweer vijftig gewijzigde exemplaren beproefd moesten worden door gewone soldaten om uiteindelijk een verantwoorde beslissing te kunnen nemen. De achterlaadcommissie verenigde zich met dit voorstel en bood het rapport vervolgens aan de minister van Oorlog aan. Van beide types werden daarna vijftig geweren besteld.

In principe werden na het afsluiten van deze fase van de proefnemingen geen nieuwe geweren meer in de overwegingen betrokken, maar al spoedig bleek dat er nog wapens aangeboden werden die 'voordelen bezaten boven die (stelsels) tot welker beproeving reeds besloten was.' In maart 1868 ontving de commissie via de minister van Oorlog een Remington-geweer. Ze ging in op het aanbod van de ontwerper om vijftig wapens kosteloos ter beschikking te stellen voor beproeving na een voorlopige bestudering van dit stelsel door Visée. In april van hetzelfde jaar besloot de commissie een toegezonden Remington-Boutgeweer ook te laten beproeven, hoewel ze er niet van overtuigd was dat het grote voordelen zou bieden. Omdat er enige wijzigingen in het ontwerp werden aangebracht en omdat er vertraging optrad bij de productie van de vijftig gewenste exemplaren, begonnen de proefnemingen hiermee pas in februari 1869.

In maart 1869 werd via de minister van Oorlog weer een geweer aan de commissie aangeboden, het De Beaumont-geweer. De ontwerper, de Maastrichtse wapenhandelaar Edouard de Beaumont had op 5 maart van dat jaar een octrooi van vijf jaar gekregen op zijn verbeteringen van het Franse Chassepot-geweer; dit octrooi gold overigens slechts onder het voorbehoud, dat de minister van Oorlog of Marine het geweer eventueel mocht laten produceren voor het Nederlandse leger. De commissie was van mening dat dit geweer zó eenvoudig was, dat ze besloot De Beaumonts aanbod aan te nemen om tien geweren te leveren.

Vijf korpsen (het 2e, 4e, 7e en 8e Regiment Infanterie en het Korps Mariniers) kregen het verzoek alle vijf de geweetypes, die nog in aanmerking kwamen voor aanschaf (Peabody, Werndl, Remington, Remington-Bout en De Beaumont) uitgebreid als oorlogswapen te testen. Dit duurde de hele zomer en herfst van 1869. De commissie ontving in de tweede helft van het jaar de rapporten van de korpsen en deed zelf nog proeven, als die rapporten haar daartoe aanleiding gaven.

Verskillende ontwerpers of fabrikanten boden nog later hun geweer aan, maar zonder resultaat. De voorzitter van de commissie, generaal Engelbregt, was van mening, dat een geweer 'overwegende voordeelen' moest hebben ten opzichte van de geweren die reeds uitgebreid beproefd werden om de vertraging in de Bindrapporten die van verdere proeven een onvermijdelijk gevolg zou zijn, te kunnen verantwoorden.

In oktober 1869 was de commissie vrij dicht bij een Bindverslag, maar ze achtte nog enkele specifieke proeven nodig om opmerkingen in de korpsrapporten te onderzoeken. Uit de inmiddels ontvangen rapporten van 7 en 8 RI bleek, dat die regimenten unaniem het De Beaumont-geweer kozen. Bij 4 RI was ontdekt dat dat wapen onbruikbaar werd wanneer het één nacht in de regen gestaan had, terwijl de regimentscommandant van de 2 RI bang was dat het geweer sterk zou slijten bij intensief gebruik. Visée onderzocht het bezwaar van 4 RI. Hem bleek dat, wanneer het De Beaumont-geweer met patroon of lege huls en gesloten sluitstuk in de regen werd gezet gedurende één of twee dagen, wel roestvorming optrad, maar dat het geweer dan toch bruikbaar bleef. De weigering schreef Visée toe aan het verkeerd in elkaar zetten van het geweer. Om de slijtage te kunnen onderzoeken vroeg de commissie aan de minister toestemming om drie geweren te beproeven met in totaal 9000 patronen. De proef zou overeenkomen met 15 à 20 jaar gebruik van het wapen. De Mariniers kregen het verzoek het De Beaumont- en het Remington-boutgeweer nogmaals te beproeven. Van Cattenburch

ontwing op 26 oktober opdracht twintig De Beaumonts te laten maken met de door de commissie gewenste wijzigingen.

Op 12 november diende Bunnik, directeur van de Normaal Schietschool, die de slijtage-proef had laten houden, zijn rapport in. Hij had gebruik gemaakt van patronen met herstelde of gebruikte hulzen, omdat dit eerder moeilijkheden op zou leveren dan gave hulzen, terwijl het in de praktijk vaak voorkwam dat hulzen meerdere malen gebruikt werden. Elke dag liet hij met elk der drie geweren 500 keer schieten; na 50 schoten zo snel mogelijk achter elkaar liet men de loop afkoelen, daarna werd ze schoongemaakt. De proeven verliepen goed en er trad geen grote slijtage op. Hoewel enkele hulzen scheurden en soms gasontsnapping voorkwam, leverde dit nooit gevaar op voor de schutter. De Beaumont, die bij de proeven aanwezig was, verving slechts de schroef van de patroontrekker, die langzaam losraakte, door een pin, zodat dit euvel verholpen was.

Begin januari 1870 drong de minister van Oorlog, luitenant-generaal J. J. van Mulken aan op spoed bij de Bindrapportage. Meteen daarna besprak de commissie enkele wijzigingen, aan te brengen in het De Beaumont-geweer. Op dat moment was alleen het verslag van het vergelijkend onderzoek tussen het De Beaumont- en het Remingtonbout-geweer door de Mariniers nog niet binnen; de commissie wilde nog éénmaal proeven nemen met het gewijzigde De Beaumont-geweer. Deze laatste proef vond op 19 januari plaats op de Waalsdorpervlakte; over het resultaat was iedereen tevreden. Het rapport van de Mariniers ontving de commissie vijf dagen later; alle leden kozen vervolgens voor het geweer van het stelsel De Beaumont, waarna ze begonnen aan het opstellen van het Bindverslag. (3) De commissie ging in het rapport uit van de verslagen van de vijf korpsen. Hieraan voegde ze haar opmerkingen, gebaseerd op later onderzoek, toe. Deze rapporten rangschikte ze naar de volgende criteria: 1. gemak van bediening; 2. werking onder extreme omstandigheden; 3. gemak van onderhoud; 4. sterkte der delen; 5. algemene opmerkingen.

ad. 1. 'Gemak van behandeling bij het laden en vuren.'

De stelsels Peabody, Werndl en Remington waren onder normale omstandigheden eenvoudig te bedienen, maar leverden bij kleine verontreinigingen wel eens problemen op. Over de Remington-bout merkte 7 RI op: 'Ten aanzien van gemakkelijk laden in alle houdingen is dit selsel boven allen lof verheven; meerdere of mindere intelligentie van den man geeft hierin geen verschil.' Bij het De Beaumont-geweer deed hetzelfde regiment er nog een schepje bovenop: 'Het gemak en de snelheid van laden is boven allen lof verheven; hierbij doet intelligentie niets af, hetgeen voor ons leger, uit jonge soldaten bestaande, een groot voordeel is.' Het oordeel van de andere korpsen kwam hiermee overeen.

ad 2. 'Werking wanneer het wapen door vocht, roest of zand in abnormalen toestand verkeert.'

Regen had geen invloed op de geweren, afgezien van de eerder genoemde - en ontkrachte - bezwaren van 4 RI tegen het stelsel De Beaumont. Zand leverde soms wel problemen op.

ad 3. 'Gemak bij het uiteennemen, schoonmaken en ineenzetten'.

In afnemende graad van moeilijkheid werden genoemd de stelsels Remington, Werndl en Peabody. Over de Remington-bout merkte 4 RI op: 'Het uiteennemen en schoonmaken was voor de soldaten zonder onderscheid het gemakkelijkst; de minst ontwikkelden behoefden het slechts eenmaal te zien om het te kunnen doen.' De Beaumont sloeg echter alle concurrenten: 'Met betrekking tot het uiteennemen enz. bekleedt dit stelsel de 1ste plaats; de jongste soldaten waren in den kortsten tijd met de zamenstelling bekend en konden het, na oppervlakkige beschouwing, uiteennemen en in elkander zetten.'

ad 4. 'Sterkte der deelen.'

Op de sterkte der verschillende onderdelen (vooral slagpinnen en spiraalveren) van vier geweerstelsels was veel kritiek, slechts De Beaumont 'overtreft de andere verreweg in soliditeit.'

ad 5. 'Beschouwingen onafhankelijk van het stelsel.'

Onder dit hoofd treffen we opmerkingen aan over onder meer aanslijming (bij alle geweren gering); over de kolf (teveel uitgehold bij Peabody en Remington), over de ontlaadstok (soms niet goed vast te zetten), over de richtmiddelen (het model- vizier voldeed goed) en over de terugslag (meestal niet hinderlijk; bij De Beaumont het kleinst, bij Remington het grootst).

Hierna volgde de uiteindelijke keuze van het stelsel door de korpsen. De stelsels Werndl en Peabody - twee jaar tevoren nog kansrijk - kregen de slechtste beoordeling; Remington kwam er iets beter af. De Mariniers meenden:

'Bij keurig uiterlijk en overigens gelijke eenvoudigheid en sterkte vergt het stelsel Remington meer geoefendheid, meer intelligentie; voor den eenvoudigen soldaat, voor den ruwen marinier en matroos - als oorlogswapen in een woord - verdient Remington's-bout stelsel de voorkeur. (. . .) Dit stelsel, hoe goed ook, wordt echter - zoo wat aangaat eenvoudigheid van inrichting, gemak van behandeling en reiniging, snelheid van laden, werking van den patroontrekker en stevigheid der deelen - nog overtroffen door het stelsel De Beaumont'. (4)

Ook 2 en 7 RI kozen het De Beaumont-geweer om deze redenen. Slechts de regimentscommandant van 2 RI had bezwaren geopperd tegen alle bout-stelsels wegens de te verwachten slijtage, maar de commissie verwees naar de proeven met 3000 patronen per geweer, die naar aanleiding van dit commentaar gehouden waren. 4 RI koos het Remington-bout-geweer, blijkbaar vanwege de weigering van de De Beaumontgeweren tijdens hun 'regen-proef'. Een ander gebrek, 'het inwateren van het slot' bij regen kon verholpen worden door een omgekeerd slot aan te brengen zoals Werndl en Peabody dat hadden. 8 RI bleek uiteindelijk geporteerd voor 'een geweer zoo als het door de Commissie der Normaal Schietschool is ontworpen', met enkele kleine wijzigingen. De bataljons- en regimentscommandant kozen echter voor het De Beaumontgeweer om de reeds vaker genoemde redenen.

De commissie verklaarde in haar evaluatie alle tegen het stelsel De Beaumont ingebrachte bezwaren 'proefondervindelijk ongegrond of onbelangrijk' en besloot op 24 januari 1870 de minister voor te stellen het De Beaumont-geweer aan te schaffen. De leden stelden drie wijzigingen aan het geweer voor:

1. de ontlaadstok moest vastgeschroefd worden.
2. het modelvizier kon toegepast worden, mits de verdeelstrepen iets verder uit elkaar vielen.
3. de kling van de bajonet moest onder de loop liggen.

De commissie had met zes tegen twee stemmen de gewone bajonet gekozen, echter met dien verstande dat een sabelbajonet aangebracht moest worden op de geweren, bestemd voor de departementen van Marine en Koloniën, als deze dat wensten. De patroon werd ook weer gewijzigd. De huls diende nu te bestaan uit een lage roodkoperen binnenhuls en een messing buitenhuls; in de bodem van de buitenhuls bevond zich een inzinking met brandgaatje, met hierin een aanbeeldje (T-vormig) en een slaghoedje. De rand werd iets scherper dan voorheen. De minister nam het voorstel van de commissie ongewijzigd over. Hij gaf de commissie nog opdracht het rapport persklaar te maken en ontbond haar vervolgens: op 23 maart 1870 was de slotvergadering. De aanschaf en invoering van het De Beaumontgeweer kon gaan beginnen.

Bronvermelding

Centraal Archieven depot van het Ministerie van Defensie. Archieven van de voormalige NV Artillerie Inrichtingen. Met dank aan: N. Gouka, W. Spanjer, J. Luneberg, e.a.

BIJLAGE I

Signalementstaat van enkele der beproefde geweren.

BIJLAGE II

Enkele gegevens over patronen.

Toelichting: In het eerste deel van de tabel zijn patronen opgenomen die werkelijk ingevoerd zijn. Voor de duidelijkheid staat ook de patroon Nieuw Model voor het Boomgeweer hierbij. In het tweede deel zijn de - zeer onvolledige - gegevens opgenomen over enkele kogels die bij de proefneming zijn gebruikt.

BIJLAGE III

Lijst van beproefde geweren. Deze lijst is zo volledig mogelijk.

Noten

1. A. C. A. Schonstedt, 'Vlugtige beschouwingen over het Pruisische zundnaaldgeweer', in: *De Militaire Spectator*, juli 1866, p. 472.
2. Nota van koning Willem III, Het Loo 12-7-1866, in: Algemeen Rijksarchief, Kabinet des Konings, inv. no. 1615, 147-1866 no. 1.
3. Het eindverslag in *Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent militaire onderwerpen*, IV, 's-Gravenhage 1871, p. 19-61
4. Eindverslag, in: *Verslagen IV*, p. 48 en 50.

Bronnen en literatuur

1. Beknopte notulen der vergaderingen der commissie voor de invoering van een nieuw achterlaadgeweer, (manuscript)
2. *De Militaire Spectator*, tijdschrift voor het Nederlandsche leger, derde serie deel 5-15, Breda, 1860/1870.
3. *Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent militaire onderwerpen*, uitgegeven door het Departement van Oorlog, 's-Gravenhage, deel 1 1867, 2 1868, 3 1869, 4 1871, 5 1874.
4. T. J. Stieltjes, *Proeve eener verhandeling over de eigenschappen van draagbare vuurwapenen*, tweede gedeelte, 's-Gravenhage-Amsterdam 1847.
5. J. Lenselink, *Vuurwapens van 1840 tot heden*, Bussum 1975 2e druk.